

METODY DĚJIN UMĚNÍ I

ESB070 Estetika a teorie výtvarného umění
(jaro 2006)

UMĚLECKÉ DÍLO

Forma/ styl – obsah

Autor

Autonomní artefakt – kulturně-historický fenomén

Vysoké umění – nízké umění/ lidová, populární kultura

Stylová kritika (praktický přístup) – Filosofická/ historická interpretace (teoretický přístup)

Interpretace „shora“ – Interpretace „zdola“

ESTETIKA – DĚJINY UMĚNÍ

W. F. Hegel (Fenomenologie ducha, 1807): Umělecké dílo existuje na pomezí smyslovosti a intelektu. Je výrazem Ducha – a je proto součástí jeho historického vývoje. Odtud *vývoj uměleckých forem a systematika uměleckých druhů*.

A| symbolické umění (architektura)

B| klasické umění (sochařství)

C| romantické umění (malířství)

Odtud trojí podmínění:

1. Estetické – podstata umění spočívá v ideálu
2. Historické – každá doba produkuje specifické umění
3. Dialekticky relativistické – jednotlivé etapy na sebe navazují (jedna produkuje druhou), respektive procházejí fázemi (vrchol již znamená úpadek)

Vliv *romantismus*: Umění je výrazem jednotlivce, který využívá konkrétní jazyk – podmíněný kulturně, nacionálně, sociálně, dobově: Svět nenapodobuje, ale interpretuje. Umělecké dílo je unikátní.

- důraz na význam a porozumění (včetně estetického)
- zásadním tématem je tlumočení vizuálního jazyka – prostřednictvím estetického posouzení/ popisu je dílo uchopováno a chápáno
- každé dílo má svůj přesný původ (autor, doba a datace), který je pro jeho pochopení určující (autorská intence)
- dílo je výsledkem subjektivní zkušenosti umělce s ideálem a jeho reflexí (nachází se na pomezí filosofie a historie)
- pojem génia

Zásadní otázka I:

Náleží umění do sféry kontemplativní (Hegel, Kant), nebo sociální (Schiller)?

MODERNÍ DĚJINY UMĚNÍ

Carl von Ruhmor (1785-1842):

Umělecké dílo není produktem ideálu, ale konkrétního umělce, který se pohybuje v kontextu doby.

- umělecké dílo je výsledkem práce s materiálem
- umělec se pohybuje v kontextu (sociálním, kulturním), s jehož prizmaty se vyrovnává
- autorská intence má být poměřována jen vzhledem k výslednému dílu
- základem porozumění dílu je znalectví a znalost pramenů
- dílo je sociologicko-psychologickým fenoménem (mentality)

BERLÍNSKÁ ŠKOLA DĚJIN UMĚNÍ: **STYL**

Franz Kugler (1808-1858)

A| umění rané doby, klasické umění, romantické umění a moderní umění

B| středověk: románský a germánský (gotický) styl

C| renesanční styl (vliv Jacoba Burckhardta)

... lineární vývoj: antický styl, styl románský a gotický, renesance, moderní styl

D| barokní styl

E| manýrismus

Gottfried Semper (1803-1879): Kunstwerden (umělecký proces)

Styl jako výraz souladu uměleckého projevu s předpoklady (materiál, technika) a kontextem (funkce) jeho vytváření (dle Ruhmora) – avšak s důrazem na vizuální význam

- styl textilní, keramický, tektonický, stereotomní apod.

Filosoficko-historický výklad (Carl Schnaase):

Styl je výrazem fyzických a duchovních vlastností, resp. intelektuálního a mravního charakteru doby a kultury, spíše ale *národa*.

- Schnaaseho ideálem bylo stylové období středověku, které ve svém umění dokonale destiloval *hodnotový systém doby*.

X „fyziognomický omyl“ (Gombrich) – skutečně existuje přímé spojení mezi formálními (vizuálními) znaky díla a metafyzickou rovinou?

Styl jako pojem postihující vizuální vlastnosti díla, jako pojmenování jejich struktury – empirie, pozitivismus, dějiny umění „zdola“ (Franz Kugler).

POZITIVISMUS

Hippolyte Taine (1828-1893): Studium příčin a následků, vlivu jednotlivých faktorů v rámci uzavřeného kulturního celku.

A| analýza – izolování směrodatných faktů

B| třídění faktů (geografické, náboženské, filosofické ad.)

C| definice faktů

D| studium vztahů mezi definicemi faktů

Třemi zásadními faktory jsou *prostředí, rasa a doba*.

„Morelliho metoda“

KULTURNÍ DĚJINY: VARIANTA „DĚJIN UMĚNÍ BEZE JMEN“

Jacob Burckhardt (1818-1897):

- 1| úloha
- 2| chronologie (epocha)
- 3| biografie
- 4| lokální kontext (škola)

Příklad italské renesance: svobodný člověk v rámci společnosti, kulturní kontext (nikoli Duch!) předpokladem umělecké tvorby

- později je tento kontext (dějiny úloh) více spojován s objednavateli a sběrateli: propojení kulturně-historického a psychologického výzkumu (jak na dílo reaguje divák/ jak divákův zájem ovlivňuje nově vytvářené umění)

Burckhardt-estetik: Smyslový zážitek je však stále podstatnou součástí věci!

FORMALISMUS: DĚJINY UMĚNÍ BEZE JMEN

Heinrich Wölfflin (1864-1945):

- dějiny umění jsou dějinami jeho úloh
- prožitek uměleckého díla je bezprostřední
- umění se vyvíjí formálně

Wölfflin využíval dobově módní teorie psychologického vcítění – přenosu subjektivních organických pocitů na vnímané dílo. Protože tyto pocity jsou kulturně podmíněné a sdílené, nejedná se o relativismus: Architektonické prvky jsou v pohybu, vzájemném pnutí, vymezují se vůči sobě apod.

Podstatné je, že spolu s tím uplatňoval přísně formalistický přístup k věci: Svou zásadní práci, *Principy dějin umění*, publikoval v roce 1915, tj. v době vypjatého nacionalismu. Formu chápal nikoli jako výraz doby apod., ale jako samostatný fenomén, nezávislý dokonce na designu věci – popíral také spojení formy a obsahu.

Párové opozice: Příklad barokního umění

A| klasické: lineární, plocha, uzavřená forma (tektonická), mnohost (v jednotě), jasnost

B| neklasické: malířské, hloubka, otevřená forma (atektonická), jednota, nejasnost (podmíněná jasnost)

Giovanni Bellini, *Santa Conversazione*, 1505

Guercino, *Kristus a žena cizoložnice*, 1621

VÍDEŇSKÁ ŠKOLA DĚJIN UMĚNÍ (1863)

1863 – vznik *Österreichisches Museum für Kunst und Industrie*

1873 Vídeňský kongres

1873 Světová výstava ve Vídni

- mnohonárodnostní charakter monarchie
- vnitropolitická situace (spory s Pruskem, polská otázka, rakousko-uherské vyrovnání, kolonizační snahy na východě ad.)
- památková péče
- nová média (fotografie)
- kulturní a národnostní diference
- vysoké umění x nízké umění, populární a lidové umění

Alois Riegl (1858-1905)

- zájem o okrajová témata – umělecké řemeslo, ornament, barokní umění ad.
- tzv. úpadkové umění (právě barokní) chápal jako logickou součást historického vývoje umění, tj. **dějin střídajících se stylů** – nikoli kvalitativního vývoje!

Kunstwollen (x Semperův pojem *Kunswerden* – umělecký proces) – umělecké chtění: kreativní mysl, její vůle, se prosazuje vůči materiálu, technice a funkci, činí tak ale velice často nevědomky (vliv psychologie, Freuda ad.). *Umělecké dílo je produktem duchovní aktivity.*

Styly se vyvíjejí kontinuálně, jeden čerpá inspiraci ze druhého; nelze je kvalitativně soudit. Charakterizují je však opozitní vlastnosti – jsou svým charakterem určena **haptickému**, či **optickému** vidění, jsou **objektivní**, či **subjektivní**.

Umění **je**: Jednou z mnoha součástí vizuální kultury, již vylučuje jeho nepraktický (Kant!) estetický status, nikoli příslušnost ke třídě či kategorii.

Umělecká hodnota je historickou kategorií

A živý organismus	x	psychologický fenomén
B v neustálém vývoji	x	v kyvadlovém vývoji (hapt./ opt.)
C bez kvalitativní gradace	x	avšak se změnami (Kunstwollen)

Umění **není**: historickým dokumentem, nelze jej omezovat na prvek kulturních dějin

Dějiny umění jsou objektivní vědeckou disciplínou, která se ptá na **účel, materiál, techniku, motiv a formální řešení díla.**

Čas a minulost: Zkoumat umění znamená zkoumat poměr ke světu, který je temporálně a historicky konstruován.

- čas je historický konstrukt
- čas je zároveň uměleckému dílu vlastní

Moderní kult památek (1903)

A| hodnoty paměti – *hodnota historická a hodnota stáří*

B| hodnoty přítomnosti – *užitkovost a uměleckost*

C| hodnoty umění – *novost a relativní umělecké hodnota*

Rembrandt van Rijn, *De Staalmeesters*, 1662

Max Dvořák (1874-1921)

Podle Dvořáka jsou dějiny umění jednou ze součástí širších *duchovních věd* – umělecké chtění nelze vymanit z obecného duchovního zázemí či kontextu doby a kultury: **Pojem umění je historicky a kulturně podmíněný!**

- umělecké dílo je znakem
- umělecké dílo je více než arbitrární a subjektivní
- styl ztělesňuje kulturní ideje
- výjimečná umělecká díla překračují epochální rozdíly, totéž platí pro rozdíly geografické – umělec si vybírá a promlouvá (*Skupina výtvarných umělců*)

Dvě fáze analýzy, které se vzájemně podmiňují:

A| stylová kritika

B| stylově-historická analýza

KRITICKÁ IKONOLOGIE

Aby Warburg (1866-1929)

Variantní řešení kulturní historie: *Jednotlivé umělecké dílo jako kulturně-historický fenomén, jako symptomatická forma, vyjadřující duchovní charakter epochy.*

- *umělecké dílo je stále živé* - úkolem historika umění je jej oživovat v jeho původním bytí
- centrem všeho je paměť (Mnemosyné) - **pozůstávání fragmentů** (drapérie ad.) a jejich stále inovovaná reflexe/ role v rámci vizuální kultury; **patetické formy** (jejich expresivní význam) – *tvarový paralelismus Henri Focillona*
- styly existují paralelně, ve vzájemné reflexi, a to i v rámci jednoho díla – nizozemský realismus/ renesanční idealismus, holandské baroko/ italské baroko, vztah náboženství, vědy a alchymie, slavnosti jako přechodu mezi uměním a životem apod.

Warburga zajímal socio-kulturní kontext, původní okolnosti vzniku a existence díla, reakce, jež vzbuzovalo, způsob, jakým bylo vnímáno a ceněno atd.

Nerozlišoval přitom kvalitativně a nezajímala jej ani originalita díla – vzhledem ke své metodě byl schopen pracovat s replikami a reprodukcemi:

Atlas obrazů

Velké téma: vzájemný vztah antického dědictví, středověké tradice a renesančních principů

Erwin Panofsky (1892-1968)

Rieglovo „Kunstwollen“ Panofsky revidoval ve „vůli formovat“ či obecně tvořit: Umělec se vyrovnává s chaosem viditelného světa a vytváří řád.

Ikonograficko-ikonologická metoda:

- 1| předikonografický popis – přirozený význam, praktické dějiny stylu
- 2| ikonografická analýza – konvenční významy, typologie prvků a vizuálních schémat
- 3| ikonologická syntéza – vnitřní význam díla, kulturní symptomy a symboly

Umění je *výrazem myšlení* (návaznost na Hegela), disponuje *symbolickým významem* (Cassirer), je nutné jej zkoumat *interdisciplinárně* (Warburg): Příklad perspektivy jako symbolické formy, respektive neo-platonské interpretace renesančního umění

Zásadní otázka II:

Nehledají dějiny umění stále určitou jednotící kvalitu, byť to nemusí být
Hegelův Duch doby?

Joanna Piech-Kalarus, *Miedzi słowami I*, 2011